
AGRICULTURA -
AGRICULTURE

De la muntanya al pla: l'explotació Torre Robert (les Vaqueres) a la partida de Grenyana entre 1950 i 1980¹

From the mountain to the plain: the Torre Robert farm (les Vaqueres) in the part of Grenyana between 1950 and 1980

pàg. 89-97

Enric Vicedo Rius
Universitat de Lleida
enric.vicedo@udl.cat

RESUM

Aquest estudi presenta, a partir de la documentació familiar conservada, l'evolució de l'agricultura de la Torre Robert-Les Vaqueres a la partida de Grenyana de l'Horta de Lleida entre els anys 1950 i els anys 1980. S'analitza l'adaptació de la petita i mitjana pagesia a les realitats històriques i als seus canvis. En el nostre estudi trobarem dues etapes ben definides: la primera, economia de subsistència (dècades de 1940 i 1950) un cop acabada la guerra civil; i una segona de canvi tècnic i especialització fruitera (a partir dels anys 1960). El treball vol insistir en la importància de la conservació dels documents de la petita i mitjana pagesia, tot i que, sovint, no permeten disposar de sèries contínues com sí que segurament ho tindríem per a una empresa gran.

PARAULES CLAU

Pagesia, subsistència, especialització fruitera, mercat, Grenyana, Horta de Lleida, 1950-1980.

ABSTRACT

This study presents, based on the family documentation preserved, the evolution of agriculture of the Torre Robert-Les Vaqueres in the Grenyana area of the Horta de Lleida between the 1950s and 1980s. The adaptation of the small and medium-sized peasantry to historical realities and their changes is analysed. In our study, we will find two well-defined stages: the first, subsistence economy (1940s-1950s) after the end of the civil war, and a second of technical change and fruit specialization (from the 1960s). The work aims to emphasise the importance of the conservation of the documents of the small and medium-sized peasantry, although they often do not allow continuous series to be available as we would surely have for a large company.

KEYWORDS

Peasantry, subsistence, specialization fruit, market, Grenyana, Horta de Lleida, 1950-1980.

¹ Agraïixo a la senyora Núria Solans les facilitats per consultar la documentació familiar.

OBJECTIUS I MÈTODE D'ESTUDI DE LA MUNTANYA AL PLA

El desenvolupament econòmic de Lleida i la seva àrea a partir dels anys 1950 i 1960 és un tema prou conegut (LLUCH i SERÓ 1970; MORELL, MAUREL i ALDOMÀ 1980; VICEDO RIUS 2021). A partir dels anys 1960 l'estat espanyol comença a fer els deures pel que fa al desenvolupament de l'estadística econòmica. Als ja tradicionals censos de població s'hi afegeix l'elaboració del primer cens agrari (Instituto Nacional de Estadística 1962) i la recollida i publicació de dades sobre la industrialització: des de la producció d'energia (Ministerio de Obras Públicas 1965), la mecanització agrària, que veurem més endavant, i el creixement industrial (Cámara Oficial de Comercio e Industria de Lérida 1976; LLOPIS i FERNÁNDEZ (1997) i VICEDO RIUS 2021).² A aquesta documentació s'hi afegeixen altres procedents d'institucions concretes, com les cambres de comerç, les comunitats de regants i les pròpies empreses industrials (VICEDO RIUS 2021: 523-546).

Si tot sembla força clar, quina és la nostra intenció en presentar aquest treball? Són tres els objectius principals que intentarem assolir:

1. Fer palesa la importància de la conservació dels documents de la petita i mitjana pagesia, tot i que, sovint, no permeten disposar de sèries contínues com sí que segurament ho tindríem per a una empresa gran. Pel que fa a les terres de Lleida som davant d'una pagesia amb poca terra, amb unes explotacions que poden canviar en el temps mitjà per alienacions, vendes, etc. No disposem de l'estabilitat que donava l'economia dels masos de la Catalunya Vella, almenys per als que tenien una dimensió mitjana o gran.
2. Analitzar l'adaptació de la petita i mitjana pagesia a les realitats històriques i als seus canvis. En el nostre estudi trobarem dues etapes ben definides: la primera, economia de subsistència (dècades de 1940 i 1950) un cop acabada la guerra civil; i una segona de canvi tècnic i especialització fruitera (a partir dels anys 1960).
3. La visualització dels protagonistes de la història a partir d'una documentació gràfica i documental, limitada però significativa. En una sola fotografia es pot detectar en quina de les dues etapes històriques ens trobem, aspectes de l'activitat agrícola i comercial, i de la dinàmica poblacional.

La metodologia utilitzada consisteix en analitzar de manera relacionada les dades globals sovint conegudes i publicades i les de Torre Robert —més coneguda com a «les Vaqueres» en referència a la producció i venda de llet en una primera etapa— per a les dues etapes considerades.

Entre 1860 i 1887 es produeix una reducció del total de la població dels diversos partits judicials de la província de Lleida. El de Sort i Vielha amb més d'un 30% de pèrdua, en el de la Seu d'Urgell —d'on venen els primers protagonistes de la nostra història— amb una reducció del 25%, el de Solsona en torn d'un 18% i Tremp i Balaguer amb un 10%. El partit de Cervera pràcticament roman estable mentre el de Lleida creix en torn d'un 6%, l'únic que augmenta.

Quadre 1. Població segons els censos de 1860 i 1887. Font: Censos de Població. 1860 i 1887. Microfitxes de l'Instituto Nacional de Estadística. Delegació de Lleida.

Partit judicial	Ajuntaments (nº)	Població		Variació (%)
		1860	1887	
Balaguer	49	61.366	54.958	-10,44
Cervera	42	43.093	42.808	-0,66
Lleida	65	83.619	88.707	6,08
La Seu d'Urgell	46	31.403	23.558	-24,98
Solsona	29	29.824	24.407	-18,16
Sort	36	22.376	15.216	-32
Tremp	39	31.578	28.353	-10,21
Vielha	19	11.272	7.410	-34,26
Total	325	314.531	285.417	-9,26

 Font: Elaboració pròpia.

La família

Joan Robert Llombart i Vicenta Beixagonill Llevet (Castellciutat, 8-12-1890) arriben a Lleida ja entrat el segle xx, al final de la segona dècada del nou segle. Procedeixen de Castellciutat, a l'Alt Urgell. La família conserva alguns contractes que ens ubiquen l'origen de la Torre Robert. L'11 de novembre de 1920, a la notaria de Pedro Abizanda de Lleida, es registrava una venda perpètua per part de José Oms Escarp i Maria Huguet Setó, veïns de Lleida, a favor de Joan Robert Llombart, de la Seu d'Urgell, d'una peça de terra formada per tretze bancals, amb algunes oliveres, ceps i arbres fruiters, una arbrada contigua al riu, una torre i un alberg. Des d'aquest moment, Torre Robert, amb 10 jornals de superfície i un preu de 18.000 pessetes a pagar en vuit anys, sent la quota mínima anual de mil pessetes. S'hauria de pagar un 5% de interès pels diners ajornats. Exactament quatre anys després, l'11 de novembre de 1924, segons document registrat a la notaria d'Àngel Traval, de Lleida, Joan Robert cancel·là el deute, quatre anys abans del termini inicialment establert. Afegeix 15.000 pessetes a les tres quotes anuals de 1.000 pessetes que ja havia pagat. No es fa referència al pagament d'interessos per la part diferida, la qual cosa ens fa entendre que només

² Vegeu els treballs de *Seminari sobre la industrialització contemporània al Segrià. Història i conservació del patrimoni*, i d'altres treballs sobre les terres de Lleida a Vicedo-Rius (2016).

es pagarien si no s'hagués abonat el mínim anual de 1.000 pessetes. Sembla evident que la gestió de l'explotació va ser molt eficient, la qual cosa significa deixar-la neta de deutes abans d'allò previst. I que aquesta explotació no era de les més petites de l'horta de Lleida.

La relació de socis de la Cooperativa Agrícola Pràctica —Sindicat Agrícola Cooperatiu de Lleida segons la denominació oficial—, sense datar, però anterior a 1939, evidencia que Joan Robert era el soci número 350³ —en algun altre document consta el número 354—. El 1935 eren 1050 els socis de la Pràctica,⁴ la qual cosa ens ve a indicar que Joan Robert havia d'ésser dels primers socis a incorporar-se. Recordem que la Societat Agrícola Pràctica fou creada el 1902 d'acord amb la Llei d'associacions de 1887 però no tindrà els estatuts aprovats fins al 1912, i fou reconeguda l'11 de novembre de 1916, en base a la Llei de sindicats de 1906.⁵

La senyora Vicenta assumirà directament la gestió de la producció de llet. Per això apareix el seu nom en la documentació corresponent i d'aquí el nom de la «Vaquera» —les «Vaqueres» per les seves descendents, totes dones—, nom més popular que Torre Robert. Si en totes les explotacions pageses la dona —les dones— juguen un paper central,⁶ (VICEDO-RIUS 2021: 200-203) en el cas estudiat són cinc filles i el treball femení és molt més majoritari. (Fig. 1)

Fig. 1. La Vicenta i les cinc filles.

El 1941, amb la mort de Joan Robert, el seu protagonisme encara fou més gran. El 10 d'agost de 1952 es produeix a la parròquia de Sant Joan de Lleida el matrimoni entre la seva filla, Antònia Robert Beixagonill, i Josep Solans Català (1913, Benante, Esterri de Cardós, Pallars Sobirà). (Fig.2)

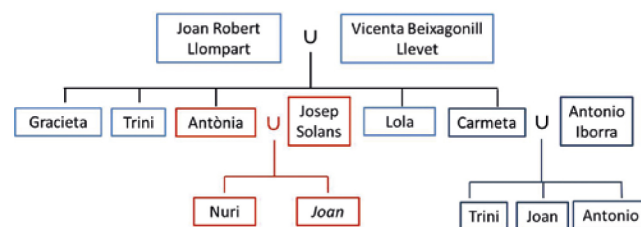

Fig. 2. Descendència del Joan Robert i la Vicenta Beixagonill. Confecció pròpia.

Som davant d'una família clarament troncal, on conviuran membres de tres generacions, estructura típica de les famílies pageses que disposen d'un espai productiu adequat com és el cas. Som lluny de la situació descrita pels «vecindarios» de finals de la dècada de 1710 i fins el repoblament de l'horta de Lleida a partir de les primeres dècades del segle xx. Davant la prohibició de viure a l'horta, les famílies vivien en pisos petits i amb densitats molt grans. Recordem que el 1889 la Sociedad Económica de Amigos del País de Lleida premià l'estudi d'Antoni Blàvia (BLÀVIA 1889) sobre la necessitat de colonitzar l'horta de Lleida després de segles de despoblament a causa de les prohibicions que arrenquen en Felip V (VICEDO-RIUS 2008).

Segons la Sra. Núria Solans, companya d'estudis al recuperat Estudi General de Lleida —anys 1970—, molts dels habitants de l'horta arriben de la muntanya i molts d'ells van a Grenyana. Els seus avis —Joan Robert i Vicenta Beixagonill—, procedents de Castellciutat; el seu pare, originari de Benante, que baixava rais i també bestiar de la muntanya. Després de la guerra es va quedar de jornalier i es va casar amb la seva mare.

I molts altres com Anselm Cadena, provinent Farrera, parent del seu pare; Anselmo Lladós (l'Anselmo del pi), de Ribera de Cardós; els Mercadé, l'Àngel Custòdio de la Seu d'Urgell; el Tonet Jovany (segurament). I també cap a altres partides, com l'Agustí Fàbregas —parent del seu pare—, de la Ribera de Cardós, que va anar a Copa d'Or; o bé els Pifarré (actualment Granja Pifarré).⁷

A partir dels Robert-Beixagonill i dels Solans-Robert, ens apropem a dos processos clau de la història de les terres de Lleida: la immigració muntanya-pla, sent les terres planes de Lleida una zona d'arribada tot i que serà Barcelona i la seva àrea qui exercirà una atracció molt més important (SOLÉ SABARÍS 1964); i el procés de colonització de l'horta de Lleida a partir de començaments del segle xx, de la qual aquestes famílies en seran protagonistes fonamentals.

³ Arxiu Nacional de Catalunya, Relacions d'afiliats sense data (però anterior a 1939): CDMH_PS_LER_C0014_Exp008 UC 7290.

⁴ Arxiu Històric Nacional (AHN), Archivo de la Guerra Civil, Salamanca, secció Político social, Lèrida, sèrie S, carpeta 60, «Sindicato Oficial Sociedad Agrícola y Práctica. Provincia de Lérida. Lista de socios de número del año 1935».

⁵ Ministerio de Agricultura. Dirección General de Agricultura (1934).

⁶ «El treball de la dona, la clau de volta de la reproducció de les unitats familiars pageses» (VICEDO-RIUS 2021: 200-203).

Amb una presència anterior a Lleida —des de la segona meitat del segle xix— que la de la família Robert. Enllaç: <https://www.granjapifarre.com/familia-pifarre/historia/> [consulta: 8-04-2024].

Economia de subsistència (1940/1950)

Alguns dels documents conservats a casa dels Solans ens evidencien els mitjans de subsistència de l'etapa dels anys 1940 i 1950. En tot cas, els elements conservats mostren una explotació segurament amb recursos per sobre dels mínims de subsistència. Les declaracions al Servicio Nacional del Trigo de 1958, 1960, 1961 i 1962 ens permeten comprovar que, a excepció de 1962, la producció anual s'esmerça tota en el consum familiar i en la reserva de llavor per a la següent collita. La collita de 1962 es dona a partir d'una hectàrea sembrada com el 1958 —a diferència de la superfície de 1960 i 1961 que va ser d'1,3 ha— i està xifrada en 4.000 kg, dels quals 300 es reserven per a llavor i 1.206 per al consum familiar, restant 2.494 per a la venda. En el document conservat consta que 1.840 kg es veneren al mateix servei el 9 de novembre del 1962. Es constata que els tres anys restants les coses anaren més justes però la reserva de blat per al consum fou molt similar, la qual cosa no havia d'implacar cap restricció alimentària. També hem d'observar que a la torres es cultivaven altres productes, com el panís —vegeu les panotxes a la part dreta de la Fig. 1—.

Tres documents ens confirmen que hi havia venda de llet des de 1945, com a mínim, fins a 1965. La inspecció sanitària a Vicenta Beixagonill de 3 de juliol de 1945 indicava de l'existència de tres vaques lleteres. El 25 de març de 1965 Josep Solans donava de baixa la *Licencia fiscal del impuesto industrial* «por cesar en la venta de Leche y cierre del establecimiento». Ens referim al local de venda que tenien a l'actual Avinguda del President Josep Tarradellas. La senyora Núria Solans ens explica que també es venia llet a la mateixa explotació Torre Robert – Les Vaqueres. (Fig.3)

Fig. 3. Una família troncal.

Un dels aliments que no podia faltar a l'horta de Lleida era la carn de porc. Fins i tot, en la Topografia Mèdica feta per Lluís Marlés i de Cusa, publicada el 1882, es destacava com a mala praxi alimentària l'abús d'aquest consum a la ciutat de Lleida. També es manifestava la gran autosuficiència de la pagesia de Lleida pel que fa a la seva alimentació, obtenint-se del exterior la pesca fresca, la salada i l'arròs. (Fig. 4)

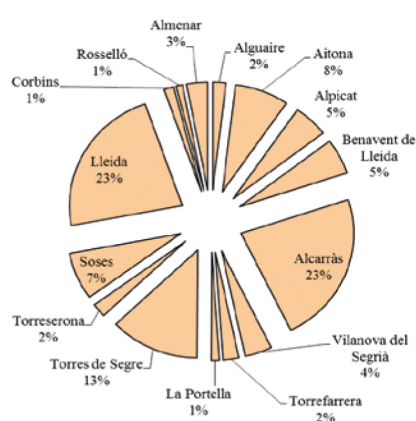
Fig. 4. Producció porcina: autoconsum i sobretot venda al mercat.

Los alimentos animales que más se consumen en Lérida son: el carnero, buey, cordero, en muy escasa cantidad, y alguna pieza de caza y durante el invierno, principalmente en las familias poco acomodadas, el tocino es la única clase de carne que entra en su alimentación, datos son estos que podemos demostrar por medio de la estadística que hemos hecho por un cálculo de probabilidad por habérsenos negado los datos oficiales, y que ponemos a continuación [...] El régimen alimenticio de la población de Lérida se resiente a nuestro entender de la falta de sustancias azoadas y del uso desmedido que se hace por personas de cierta clase de la carne de cerdo [...] hay una gran parte de la población que apenas recibe su organismo más cantidad de azoe que la que proporciona el pan, el bacalao y los arengues, pan que por cierto no es de las harinas de mejor calidad (MARLÉS DE CUSÀ 1882: 52 i 57).

En la figura 4 hom pot veure la truja amb els seus porquets, que la majoria seran dedicats a la venda exterior com s'evidencia pel carro de transport que surt al fons de la imatge.

El cultiu de l'arròs

El 1733 la Reial Audiència prohibia plantar arrossos a Lleida i pobles del corregiment, com a resultat de la petició feta per l'Ajuntament de Lleida el 1726. A l'horta de Lleida no es tornaran a plantar fins el començament de la dècada dels anys 1950 (VICEDO-RIUS 2017: 249-254). En el marc d'una economia de postguerra amb grans dificultats per a l'alimentació s'autoritzen els «cotos arroceros», amb un predomini dels que eren iguals o menors a 0,5 ha. Lleida, Alcarràs, Torres de Segre, Aitona i Soses eren els pobles que tenien més hectàrees d'arròs segons els registres de la Junta de Sequiatge que hem representat en el Gràfic 1. (Fig. 5)

Gràfic 1. Hectàrees d'arròs cultivades a l'àrea regada pel Canal de Pinyana. Arxiu de la Junta de Sequiatge, C-LXXVI-d, Papers diversos. Anys 1950, 1951, 1952, «Relación de cultivadores de Arroz».

Fig. 5. El cultiu de l'arròs a Benavent del Segrià, el 1957. Font: Arxiu fotogràfic Municipal

En el Quadre 2 hem inclòs per pobles el nombre de cultivadors, el total d'hectàrees sembrades d'arròs i la mitjana d'hectàrees per cultivador. Hom pot observar Alcarràs, Almenar, Torres de Segre i Alpicat amb valors mitjans força elevats. En el cas de Lleida, la mitjana és de 2,5 hectàrees per cultivador. En aquesta documentació no trobem que es faci arròs a la Torre Robert. Són els anys 1950, 1951 i 1952, que hem indicat com *circa* 1951.

Quadre 2. Cultivadors i hectàrees cultivades d'arròs, c. 1951.
Font: Arxiu de la Junta de Sequiatge, C-LXXVI-d, Papers diversos. Anys 1950, 1951, 1952, «Relación de cultivadores de Arroz»

	Nombre de cultivadors (n)	Hectàrees per pobles (Ha)	Ha/n
Alguaire	20	14,86	0,7
Aitona	24	61,18	2,5
Alpicat	11	39,75	3,6
Benavent de Lleida	47	42,33	0,9
Alcarràs	34	180,88	5,3
Vilanova del Segrià	35	30,98	0,9
Torrefarrera	45	18,22	0,4
La Portella	21	9,18	0,4
Torres de Segre	25	101,76	4,1
Torre-serona	14	16,23	1,2
Soses	71	56,28	0,8
Lleida	72	179,15	2,5
Corbins	18	11,31	0,6

	Nombre de cultivadors (n)	Hectàrees per pobles (Ha)	Ha/n
Rosselló	15	7,3	0,5
Almenar	5	23,9	4,8
Total	457	793,31	1,7

Font: Elaboració pròpia.

La documentació familiar de casa Solans conserva un contracte per a plantar arròs de 1953. Arrenden per cinc anys la part de la seva finca denominada «Mitjana» per tal de plantar, principalment, arròs. La primera paga de 4.000 pessetes es farà al final del tercer any, la segona del mateix import al final de l'any següent i a la fi del cinquè any una paga de 8.000 pessetes. La contribució serà pagada pels propietaris i els arrendataris hauran de pagar el sequiatge. Els propietaris facilitaràn l'accés a l'aigua de reg als arrendataris. No s'indica l'extensió de la terra arrendada ni tampoc existeixen clàusules agronòmiques. Tot i que és molt probable que plantar arròs a més de produir un producte alimentari molt valorat contribueixi a posar en cultiu terra amb un cert grau d'entollament. Si la mitjana per propietari a Lleida era de 2,5 hectàrees, el preu de l'arrendament estudiat és força elevat i segurament correspondria a una superfície no petita.

Canvi tècnic i especialització frutera a partir dels anys 1960

Segons la documentació de la família Solans, el tractor es comprà el 1965 a l'empresa de Tàrraga Blas Vallverdú. Era el model Eicher Puma Es 201 —vegeu la Fig. 6—. La documentació conservada no informa sobre el preu de compra del tractor, però es tractaria d'un tractor de mida petita —i segurament més econòmic—. Sovint s'ha destacat que la mecanització del camp català mitjançant tractors es caracteritzà per una sobredotació de potència que, sovint, molta pagesia no necessitava. La compra d'un tractor petit, de bona qualitat, fabricat a Alemanya, era una manera de tenir la potència necessària sense gaire excedents. (Fig. 6)

Fig. 6. El tractor Eicher Puma Es 201.

Si analitzem el Quadre 3 podem comprovar que, quan els Solans compren el tractor, ja s'havia experimentat un fort procés de mecanització a les terres de Lleida. Entre 1948 i 1955 els tractors en aqueta província passen de 474 a 1.632, un creixement del 244,3%. Però si comparem 1948 amb 1962, s'arriba als 6.148 tractors —pràcticament la meitat de tots els comprats a Catalunya— amb un creixement des de 1948 d'un 1.197,05%.

Quadre 3. Nombre de tractors a Catalunya, 1948-1962

	Unitats			Índex		
	1948	1955	1962	1948	1955	1962
Barcelona	475	1.226	3.309	100	258,11	696,63
Girona	373	990	2.263	100	265,42	606,7
Lleida	474	1.632	6.148	100	344,3	1.297,05
Tarragona	250	512	2.041	100	204,8	816,4
Catalunya	1.572	4.360	13.761	100	277,35	875,38
Espanya	7.358	27.658	82.246	100	375,89	1.117,78

Font: Clar, Ernesto (2009), "Contra la virtud de pedir... Barreras administrativas a la difusión de tractores en España: 1950-1960", *Investigaciones de Historia Económica*, 13: 97-132.

La família Solans no es precipità en la compra del tractor. La feu en un moment en què es dona de baixa de la producció i venda de llet, com hem vist, i en uns moments en què es prepara o s'inicia en el pas cap a la producció frutera. La primera documentació conservada sobre venda de fruita és del 1974 i fa referència a una venda col·lectiva de pera llimonera —vegeu la Fig. 12—.

Les dates de plantació dels arbres fruiters existents el 1977 al Segrià mostren que havien estat plantats a la dècada dels anys 1960: la pera més a la primera meitat, la poma més a la segona i el préssec per igual en tots dos moments (MORELL, MAUREL XAVIER i ALDOMÀ 1980: 98, Taula 3.35). El 1960 es feia el Primer Congrés Fructícola dins la Fira de Sant Miquel. (Fig. 7 i 8)

Fig. 7. Primer Congrés Fructícola dins la Fira de Sant Miquel. Font: Fira de Lleida.

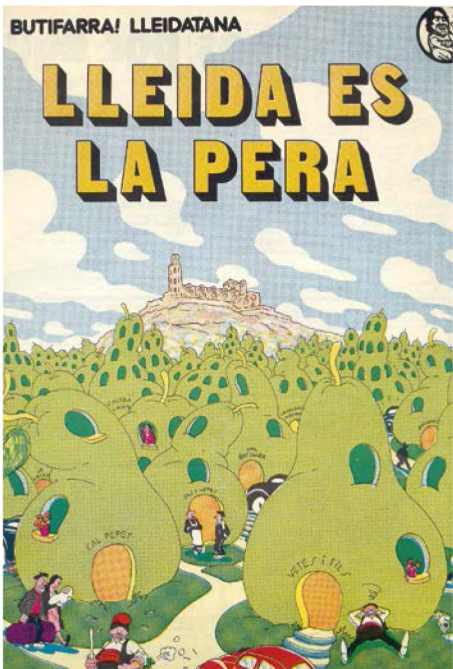

Fig. 8. La pera llimonera, símbol de l'especialització frutera.

Hem sintetitzat en la Fig. 12 el conjunt d'inputs i outputs dels quals es conserva documentació. Observem una sèrie de realitats:

1. Pel que fa als *inputs*, s'observa una compra de maquinària, principalment a les terres de Lleida, com seria el cas del tractor comprat a Tàrraga, l'atomitzador a Lleida o la moto-segadora també a Lleida. De Fraga provindria l'empolvorador i es feren diverses compres d'insecticides a Viladecans. I de ben segur que com a soci de la Cooperativa Agrícola Pràctica comprava diversos fertilitzats, insecticides i tot tipus d'estrís, ja que la compra cooperativa que feia permetia una rebaixa significativa de preus. Com s'observa en la il·lustració, això no significa que la tecnologia implicada sigui de producció local o catalana. El tractor estaria fabricat a Forsten (Alemanya) o el motor de la moto-segadora estava produït a la italiana Reggio Emilia.
2. Pel que fa a les sortides, s'evidencien clarament les dues etapes: la d'autoconsum, d'una economia més tancada, on la venda de llet, de blat o porcs es realitzà en un marc de mercat més reduït. Però ja als anys setanta i vuitanta la producció principal és la fruita que es ven principalment a Mercolleida o bé a Arilfruit, encara que hi ha operacions col·lectives, com la de 1974 a San Feliu.
3. Sobre la venda de fruita, hem inclòs a l'apèndix el detall de la venda de peres, préssecs i pomes. Deixant a banda la producció de préssecs, més limitada, destaca la varietat de peres i pomes i el diferent preu a què es pagaven segons la mida i la qualitat. Es parla de preu normal, de peces petites i «destrio». La senyora Núria Solans m'informa que aquesta darrera fruita moltes vegades es portava al mercat setmanal dels pagesos amb platonets. La Fig. 9, foto feta per l'autor, mostra l'ambient d'aquestes mercats pagesos del dissabte a Pardinyes. (Fig. 9)

Fig. 9. El mercat dels dissabtes a Pardinyes. Anys 80.

4. La recuperació de la Fira de Sant Miquel des del 1946 i la incorporació del I Congreso Frutícola el 1960 fomentaren l'especialització frutera, gràcies a les oportunitats que ofería el mercat. L'exposició frutera es concentrarà durant molts anys al Pavelló «Antorcha» —vegeu Fig. 11—.

5. La Fig. 10 mostra una processó de la Mare de Déu de Gremyana i al fons un dels primers plantats fruteres a la partida. Sintetitzant l'apèndix, hem elaborat el quadre 4, on es detallen els quilograms venuts de peres, pomes i préssecs. S'observa que entre 1978 i 1985 la venda de peres augmentà un 69% i la de pomes un 95,4%; quasi es duplica. En diners, l'ingrés per les peres només augmentà un 6,1% malgrat que la quantitat fou dos terços major, mentre que les pomes, que pràcticament es duplicaren, significaren un ingrés un 170% més gran, la qual cosa evidència que els preus relatius anaren a favor de les pomes. Per això varen créixer en quantitat més que les peres. És important destacar com la pagesia s'adaptava a les circumstàncies del moment. El preu mitjà del les peres havia passat de 23,3 a 14,6 pessetes/kg, mentre les pomes havien augmentat d'11,4 a 15,8 pessetes/kg. (Fig. 10, 11 i 12)

Fig. 10. Primers fruiters plantats a Gremyana. Gentiles de Teresa Vidal Jornet.

Fig. 11. El saló fruiter de la Fira Sant Miquel al Pavelló «Antorcha». Font: Arxiu Fotogràfic de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

Quadre 4. Venda de fruita els anys 1978 i 1985. Torre Robert - Les Vaqueres.

	Kg			Importa		
	1978	1955	Δ 1978-1985 (1978 = 100)	1978	1985	Δ 1978-1985 (1978 = 100)
Peres	63.489	107.288	69	1.475.867	1.566.590	6,1
Préssec	326	135	-58,6	11.410	5.130	-55
Pomes	48.278	94.335	95,4	550.368	1.486.071	170
Total	114.071	203.743	78,6	2.039.623	3.059.776	50

Font: Elaboració pròpia.

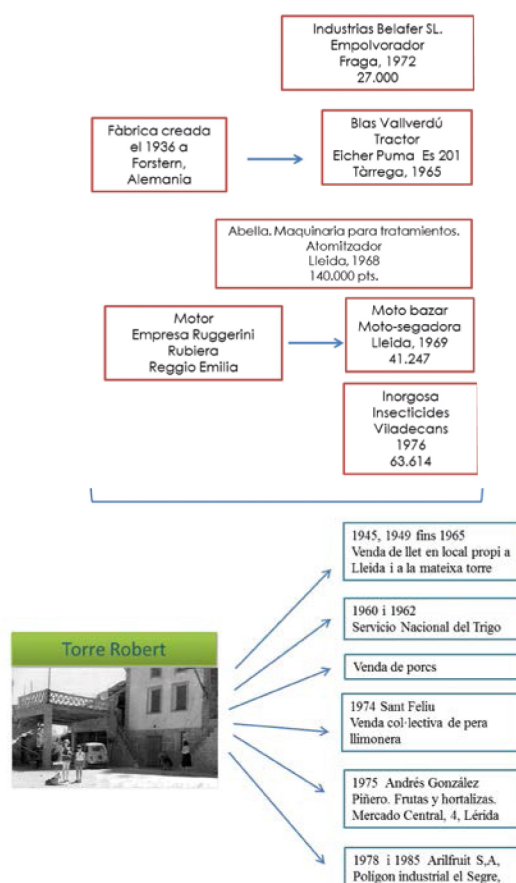

Fig. 12. Síntesi dels inputs i outputs de Torre Robert («Les Vaqueres»). Font: Família Solans, Gremyana (Lleida), Documentació conservada.

CONCLUSIONS

1. L'explotació Torre Robert - Les Vaqueres reflecteix els canvis en el món rural lleidatà: des d'una economia de subsistència (dècades 1940 i 1950) a una especialització fruitera (dels anys 1960 endavant) i a un procés de mecanització i d'incorporació d'*inputs* químics. Economia de subsistència però que abastia un mercat local de cereals, llet i carn porquina. Especialització fruitera que no deixa d'incorporar alguns horts entre els fruiters, com mostren algunes fotografies no reproduïdes.
2. Cal destacar el paper de la immigració provinent del Pirineu cap a l'horta de Lleida, referenciada a Grenyana. La documentació notarial ens informa de l'arribada a Grenyana l'11 de novembre de 1920 de Joan Robert i Vicenta Beixagonill des de l'Alt Urgell.
3. Si comparem 1978 amb 1985, s'observa més producció de pera i encara més de poma. El preu mitjà del les peres havia passat de 23,3 a 14,6 pessetes/kg, mentre les pomes havien augmentat d'11,4 a 15,8 pessetes/kg. La poma dona el 1985 uns ingressos semblants a la pera ja que es paga més cara.
4. Per la compra d'*inputs* i la venda de la producció, observem com es passa d'una producció d'abast més local a una d'abast més comercial i fins i tot internacional. Es tracta ara d'una explotació integrada en el mercat català tant pels *inputs* com per les vendes.

5. Malgrat el caràcter limitat de les fonts conservades en el cas estudiat, és fonamental l'estudi de les fonts pàgeses directes. Es conserven alguns contractes —com el que hem esmentat de 1920— que permeten conèixer l'origen d'una explotació pàgesa. També cal considerar que algunes famílies pàgeses poden conservar documents anteriors al segle xx que poden ser rellevants per a l'estudi de la història de Lleida.

Som conscients que la documentació conservada no permet conèixer altres aspectes importants, com seria la implicació en les relacions socials pàgeses. Coneixem que als anys 1930 Joan Robert era membre de la Cooperativa Agrícola Pràctica. D'altra banda, sabem també que Josep Solans el 1966 ja era soci de la cooperativa i que fou un dels lleidatans que el 1972 comprà un dels títols de 500 pessetes que la Pràctica posà en venda per recaptar fons i comprar l'edifici del carrer Paer Casanovas.⁶

”
*Cal destacar el paper
de la immigració
provinent del Pirineu
cap a l'horta de
Lleida, referenciada a
Grenyana.*

BIBLIOGRAFIA

BLÀVIA (1889): Antonio Blàvia i Codolosa, «Colonización de la huerta de esta ciudad y medios más convenientes para mejorar la producción de su suelo», en Sociedad Económica de Amigos del País de Lérida (1889), *Solemne sesión celebrada el 12 de mayo de 1889 y memorias agraciadas en dicho acto*. Lleida, Imprenta de José Pla y Pagés, p. 49-122.

Cámara Oficial de Comercio e Industria de Lérida (1976): *Posibilidades de desarrollo industrial de la provincia de Lérida*. Lleida, Cámara Oficial de Comercio e Industria de Lérida.

CLAR (2009): Ernesto Clar, «Contra la virtud de pedir... Barreras administrativas a la difusión de tractores en España: 1950-1960», *Investigaciones de Historia Económica*, 13, p. 97-132.

Instituto Nacional de Estadística (1962), *Censo agrario. Provincia de Lérida*. En línia: <https://www.ine.es/inebaseweb/treeNavigation.do?tn=194576&tns=195897#195897>.

LLOPIS i FERNÁNDEZ (1997). Enrique Llopis i Rafael Fernández, *Índices provinciales y regionales de producción manufacturera, 1964-1977*. Universidad Complutense - Universidad Alfonso x el Sabio.

LLUCH i SERÓ (1970): Ernest Lluç i Ramón Seró, *La regió fruitera de Lleida*. Barcelona, Servei d'Estudis de Banca Catalana.

⁶ Arxiu de l'Associació Cultura i Recreativa «Els Pagesos», *Títulos C/Paer Casanovas de 500 pta*, «S», p. 4, 1972.

MARLÉS DE CUSA (1882): Luis de Marlés de Cusa, *Estudio médico topográfico y estadístico de Lérida*, Lleida.

Ministerio de Agricultura. Dirección General de Agricultura (1934): *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas y Comunidades de Labradores*, Madrid.

Ministerio de Obras Públicas (1965): *Estadística sobre embalses y producción de energía hidroeléctrica en 1964 y años anteriores*. Madrid, Ministerio de Obras Públicas.

Morell, Maurel i ALDOMÀ (1980): Ramón Morell, Xavier Maurel i Ignasi Aldomà, *L'economia del Segrià. Desenvolupament agrícola i desequilibris sectorials*. Barcelona, Caixa Catalunya.

SOLÉ SABARÍS (1964): Lluís Solé Sabarís (dir.), *Geografia de Catalunya*. Barcelona, Aedos.

VICEDO-RIUS (2008): Enric Vicedo-Rius, «Els valors de l'Horta de Lleida, al llarg de la història», a Ignasi Aldomà (ed.), *L'horta de Lleida. Transformació i salvaguarda d'un espai periurbà*, Lleida, p. 15-21.

VICEDO-RIUS (2016): Enric Vicedo-Rius (ed.), *Pagesia, indústria i món rural*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.

VICEDO-RIUS (2017): Enric Vicedo-Rius, *Aigua, pagesia i institucions. El Canal de Pinyana*. Lleida, Comunitat General de Regants del Canal de Pinyana - Pagès.

VICEDO-RIUS (2021): Enric Vicedo-Rius, *Història econòmica de Lleida i de la Catalunya Occidental. Territori, societat, condicions de vida i canvi històric (1640-1975)*, Lleida, Pagès.

APÈNDIX

Producció de fruita a Torre Robert - Les Vaqueres.

Desembre 1978

Varietats	Kg	Preu	Importa
Peres			
Limonera	29.349	20	586.980
" 2ª flor	10.123	15	151.845
" suelo	1.246	15	18.690
Cardinal	724	30	21.720
Blanquilla	5.132	46	236.072
" semi	436	20	8.720
Buena Luisa	12.496	30	374.880
... pqueña	2.317	20	46.340
" destrío	402	15	6.030
Pera Roma	80	20	1.600
Flor Invierno			
Tendral	138	15	2.070
San Lorenzo			
" freq.?			
Moratini	1.046	20	20.920
Préssec			
Melocoón Agosto	326	35	11.410
Pomes			
Starking	11.767	18	211.806
" semi	755	7	5.285
" destrío	1.705	6	10.230
Golden	14.083	12	168.996
" semi (corcho)	3.207	5	16.035
" destrío	619	5	3.095
Belleza Roma	12.909	9	116.181
" suelo	2.814	4	11.256
Colorada de Julio	307	20	6.140
Verde doncella	112	12	1.344
Total			2.037.645

Desembre 1985

Varietats	Kg	Preu	Importa
Peres			
Limonera 19/7	2.625	15	39.375
"	27.122	10	271.220
" suelo	13.185	4	52.540
Cardinal	143	16	2.288
" pequeña	42	7	294
Blanquilla	15.102	30	453.060
" 2ª	4.090	15	61.350
" suelo	560	4	2.440
Buena Luisa	33.740	18	607.320
" 2ª	3.050	9	27.450
" suelo	5.400	4	21.600
Pere suelo	1.465	4	5.860
Flor Invierno	479	32	15.328
Tendral	123	15	1.845
	120	35	4.200
" pequeña	42	10	420
Préssec			
Agosto	135	38	5.130
Pomes			
Starking	40.040	20	800.800
" semi	8.130	9	73.170
Golden	16.125	20	322.500
" semi	3.345	8	26.760
Belleza Roma	13.608	14	190.512
" madura	702	6	4.212
Sidra	12.385	5,50	68.117,00
Total			3.058.791